

Tahkik Dönemi Usûlcülerinden Âmidî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı

 Kazim Yusufoglu*

Öz: İslâm hukukunda Hz. Peygamber'in sözleri kadar fiilleri de önemlidir. Bu fiillerden hangilerinin hüküm ifade ettiği ve bu hükmün mahiyetinin ne olduğu meselesi fıkıh usûlü tarihi boyunca tartışılmıştır. Vücûb, nedb ve ibâha yanında tevakkuf da savunulmuştur. Bütün taraflar görüşlerini akli delillerin yanı sıra nakli delillerle de kanıtlamaya çalışmışlardır. Her dönemin usûlcüleri, Hz. Peygamber'in fiillerinin hükmü konusunda kendilerine intikal eden ilmi mirası değerlendirmiş, bazen görüşler arasında tercih yapmış bazen de yeni görüşler ortaya atmışlardır. Yedinci yüzyıla gelindiğinde büyük bir ilmi birikim ortaya çıkmıştır. Tahkik çağı olarak adlandırılan ve önceki ilmi birikimin detaylı ve mezhepler üstü bir araştırma ve incelemeyle yeniden üretildiği bu dönemin en önemli usûlcülerinden biri olan Âmidî (ö. 631/1233), kendisine intikal eden görüşleri tahlil etmiş, bu görüşlerin delillerini incelemiş, yeni görüşler ortaya koymuş ve bunları akli delillerle müdafaa etmiştir. Ayrıca karşıt görüşleri savunanların argümanlarına da cevap vermeye çalışmıştır. Bu çalışmada Âmidî'nin konuya bakışı, benimsediği görüşleri nasıl temellendirdiği ve karşıt görüşleri savunanların iddialarına nasıl cevap verdiği tasvir yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, Hüküm, Tahkik Dönemi, Hz. Peygamber'in Fiilleri, Usûlcüler, Âmidî

Atıf: Kazim Yusufoglu, "Tahkik Dönemi Usûlcülerinden Âmidî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı", *Artuklu Akademi* 10/2 (Aralık 2023), 285-302.

Âmidî's Approach to the Prophet's Acts among the Usûlists of the Tahqîq Period

Abstract: In Islamic law, the Prophet's actions are as important as his words. The issue of which of these actions express what judgement has been discussed throughout the history of the methodology of fiqh. In addition to wujûb, nedb and ibâha, tawakkuf was also defended. The parties tried to prove their views with intellectual evidences as well as nakli evidences. Âmidî (d. 631/1233), one of the most important jurists of the seventh century of Hijri, which is called the age of Tahkik and in which the previous scholarly accumulation was reproduced with detailed research and analysis, analysed the views that had been transmitted to him, put forward new views, defended them with rational evidence and responded to the arguments of those who defended the opposing views. In this study, the proofs of the views adopted by al-Âmidî and his answers to the arguments of those who defended the opposing views were analysed by using the description method.

Keywords: Usul al-Fiqh, Judgement, Tahkîq Period, Acts of the Prophet, Proceduralists, al-Âmidî

Citation: Yusufoglu, Kazim, Âmidî's Approach to the Prophet's Acts among the Usûlists of the Tahqîq Period, *Artuklu Akademi*, 2023/10 (2), 285-302.

Gönderim Tarihi: 25.09.2023

Kabul Tarihi: 23.12.2023

Yayın Tarihi: 31.12.2023

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Malatya, k_yusufoglu@hotmail.com
Dr. Presidency of Religious Affairs, Malatya, k_yusufoglu@hotmail.com

Giriş

İslâm hukukunda Kur'an ile birlikte Hz. Peygamber'in Sünneti de ana kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Sünnet; söz, fiil ve takrirden meydana gelmektedir. Hüküm çıkarma açısından bu kısımların her biri için farklı anlama yöntemleri geliştirilmiştir. Bu sebeple fıkıh usûlü eserlerinde sünnetin haber ve fiil olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alındığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in fiillerinin tasnifi, bunlardan hukukî değer taşıyanların tespiti ve bunlara yüklenen hükmün mahiyetinin belirlenmesi, fıkıh usûlü tarihi boyunca tartışma konusu olmuştur. Hz. Peygamber'in bir insan olarak fiillerinin Müslümanları bağlayıp bağlamadığı, bir peygamber olarak yaptığı fiillerden ona özgü olanların tespiti, ona özgü olmayan fiillerinin kavli sünnetin beyanı olup olmadığı, fiillerinin ibadet niyetiyle yapılıp yapılmadığı, bunların delalet ettiği hükmün vâcib, mendûb ve mubah kısımlarından hangisine girdiğinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Fıkıh usûlünün tedvin edilmeye başlandığı hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren bu mesele ele alınmış, tercih edilen görüşler naklî ve aklî delillerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Her dönemin usûlcüleri, kendinden önceki ilmî mirası devralmış, mensup olduğu amelî ve kelâmî mezhebin ilkelerini de dikkate alarak değerlendirmiş ve sonraki nesillere aktarmıştır. Yedinci yüzyıla gelindiğinde devasa bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Bu durum malzemeler arasında seçim yapma ve bunu gerekçelendirme açısından bazı zorluklar barındırmakla birlikte büyük imkânlar da sağlamaktadır. Fıkıh usûlünün tahkik dönemi¹ olarak nitelendirilen bu asrın usûlcüleri, genelde bütün usûl meselelerinde özelde ise Hz. Peygamber'in fiillerinin hukukî statüsü konusunda kendilerine intikal eden ilmî birikimi yeniden değerlendirmiş, bazen bu görüşler arasında tercihte bulunmuş bazen de yeni görüşler ortaya koymuşlardır. İster görüşler arasında bir tercih yapılsın ister yeni bir görüş beyan edilsin, her iki durumda da söz konusu kanaatler gerekçelendirilmiş ve karşıt görüşü savunanların argümanları ele alınarak cevaplandırılmıştır. Hz. Peygamber'in fiillerini bu şekilde ele alan usûlcülerden biri de Eş'arî kelamcısı ve Şafii usûlcüsü Seyfuddîn el-Âmidî'dir (ö. 631/1233).

Bu çalışmada tasvir yöntemi kullanılarak Âmidî'nin Hz. Peygamber'in fiillerine nasıl baktığı, görüşlerini nasıl temellendirdiği ve karşıt görüşü savunanların delillerini nasıl değerlendirdiği incelenecektir. Böylelikle bir yandan Âmidî'nin bu meseleye yaklaşımı tespit edilecek, diğer yandan özelde Hz. Peygamber'in fiillerinin, genelde ise fıkıh usûlü meselelerinin tahkik döneminde nasıl ele alındığı belirlenecektir. Ana konuya geçmeden önce fıkıh usûlünün dönemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Hz. Peygamber'in fiillerinin hukukî değeri konusunda gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında birçok ilmî araştırma yapılmıştır. Hem makalenin sınırlarını aşmamak hem de bu çalışmanın amacı Âmidî'nin bu konudaki yaklaşımını tespit etmek olduğu için bu fiiller üzerine yapılan araştırmaların değerlendirilmesi yapılmayacaktır. Ancak gerekli görülen yerlerde bu çalışmalara atıfta bulunulacaktır.

1. Fıkıh Usûlü Evreleri ve Tahkik Döneminin Özellikleri

Fıkıh usûlünün geçirdiği evreler farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Bazı araştırmacılar klasik dönem ve sonrası olarak iki evreye ayırırken bazıları da başlangıç dönemi, gelişme dönemi, olgunlaşma dönemi ve sonrası olmak üzere dört evreye ayırmaktadır. Dördüncü dönemin tahkik dönemi olarak adlandırılması da mümkündür.² Her dönemin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Başlangıç dönemi olarak kabul edilen hicrî üçüncü asırda yazılan tek eser İmâm Şafii'nin (ö. 204/820) *er-Risâle*'sidir. *er-Risâle*'de, gelişme döneminden sonraki fıkıh usûlü eserlerinde görülen Kitap, Sünnet, icmâ, kıyas şeklindeki delil sıralaması açıkça yer almamakla birlikte bu ilmin ana konularına yer verilmektedir. Gelişme dönemi olarak kabul edilen

¹ Tuncay Başoğlu'na göre bu dönemin "tahkik dönemi" olarak adlandırılmasında iki saik etkili olmuştur: Birincisi, Fahreddin er-Râzî, İcî (ö. 756/1355), Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413) gibi âlimlerin tahkik kavramını "bir düşünce tarzının yönetsel özelliği" olarak kullanmalarıdır. Başka bir deyişle, bu âlimlerin kendilerinden önce dile getirilen görüşleri ve görüşlerin dayandığı referansları araştırarak yeniden üretmeleridir. İkincisi, bu dönemde fıkıh usûlü sahasındaki eserler, kendilerinden önceki ilmî müktesebatın araştırma ve analize tabi tutularak mezhepler üstü ve etrafına yeniden üretilmesidir. Bkz: Tuncay Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2014), 21.

² Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi*, 20.

hicrî dördüncü asırda kaleme alınan ve bize intikal eden eserler Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin (ö. 340/952) *el-Usûl'ü*, Cessâs'ın (ö. 370/981) *el-Fusûl fi'l-usûl'ü* ve Maliki fakih İbnü'l-Kassâr'ın (ö. 395/1007) *el-Mukaddime fi'l-usûl'ü*dür.³ Bu eserlerde önceki ilmî miras da dikkate alınarak fıkıh usûlü konuları incelemeye tabi tutulmuştur.

Fıkıh usûlünün olgunluk dönemi olarak kabul edilen hicri beşinci asır, kelim ilminin fıkıh usûlü üzerindeki etkisinin belirgin olarak hissedildiği asırdır. Bu asırda fıkıh usûlü konuları kelim ilminin konularıyla irtibatlandırılmış, kelamî bazı konular usûl kitaplarında yer almaya başlamıştır. Örneğin önceki yüzyıllarda yazılan usûl kaynaklarında yer almayan aklın mahiyeti, bilginin tanımı, teklifle ilgili meseleler bu dönemde yazılan eserlerde yer almaya başlamıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği de mantık ilminin usûl kitaplarında yer almasıdır. Örneğin İmam Gazâlî (ö. 505/1111), *el-Mustasfâ* adlı eserinin girişinde mantık ilminin bütün nazarî ilimler için elzem olduğunu savunmuş⁴ ve bu hususta sonraki usûlcüler üzerinde derin bir etki bırakmıştır.

Hicri beşinci yüzyılda Mutezilî kelâmcı ve usûlcü Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025) ile Eş'arî kelâmcı ve usûlcü Kâdî Ebû Bekir el-Bakillânî'nin (ö. 403/1013) fıkıh usûlüne dair görüşleri Mutezilî ve Eş'arî kelâmcılar tarafından sistemleştirilmiştir. Kadı Abdülcebbar'ın görüşleri öğrencisi Ebu'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) tarafından, Bakillânî'nin görüşleri ise İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) ve öğrencisi İmam Gazâlî tarafından sistematize edilmiştir. Bu faaliyet neticesinde fıkıh usûlü tarihinde ikisi Mutezile'ye, ikisi de Eş'arîlere ait olmak üzere toplam dört eser ortaya çıkmıştır. Bu eserler kronolojik olarak şöyledir: Kadı Abdülcebbar'ın *el-Umed'i*, Ebu'l-Hüseyn el-Basrî'nin *el-Mu'temed'i*, Cüveynî'nin *el-Burhân'ı* ve Gazâlî'nin *el-Mustasfâ'sı*. Bu dört eser mütekellimîn metodu olarak bilinen yöntemle yazılmıştır. Hanefî fakihlerin hicrî beşinci yüzyılda fıkıh alanında kaleme aldıkları en önemli eserler arasında Ebû Zeyd ed-Debûsî'nin (ö. 430/1039) *Takîmu'l-Edille'si*, Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *Kenzu'l-Vusûl'ü* ve Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Usûl'ü* fukaha yönteminin eserleridir.

Gazâlî'den sonra İbn Akîl (ö. 513/1119) ve İbn Berhân (ö. 518/1124) gibi bazı usûlcüler değerli eserler vermiş olsalar da fıkıh usûlü birikimini ciddi bir tahlile tabi tutarak sonraki nesillere aktaran tahkik döneminin iki Eş'arî usûlcüsü, Fahrredîn er-Râzî (ö. 606/1210) ve Seyfuddîn el-Âmidî olmuştur. "Herhangi bir meseleyi delilleriyle birlikte ortaya koymak"⁵ anlamına gelen tahkik kavramı, "Bir fikrin doğruluğunu veya yanlışlığını, ona ulaştıran yöntemi takip ederek delilleriyle birlikte ortaya koymak" şeklinde tanımlanmaktadır.⁶

Tahkik döneminin en önemli özelliği, önceki ilmî birikimin detaylı ve mezhepler üstü bir araştırma ve inceleme ile yeniden üretilmesidir.⁷ Bu sebeple bazen usûlcüler aynı görüşte olmalarına rağmen farklı argümanlar getirebilmekte ve birbirlerinin argümanlarını eleştirebilmektedirler. Bu dönemin bir diğer özelliği de fıkıh usûlünün mantık ve felsefe diliyle yazılmaya başlanmasıdır.⁸ Bu dönemin tüm özellikleri Âmidî'de açıkça görülmektedir.

2. Âmidî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Bakışı

Hz. Peygamber'in fiillerinin hukukî değeri üzerine yapılan tartışmalarda, Âmidî'nin de aralarında bulunduğu usûlcüler, O'nun bir insan olarak fiilleri ile bir Peygamber olarak fiilleri arasında ayırım

³ Bu âlimlerin eserleri, eserlerinin aidiyeti, eserlerinin özellikleri, konuları ve kendilerinden sonra bıraktıkları etki hakkında kapsamlı bir değerlendirme için bkz: Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed ed-Düveyhî, *İlmu usûli'l-fıkıh mine't-tedvîn ilâ nihâyeti'l-karni'r-râbi'l-hicri* (Riyâd: Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Süüd el-İslâmiyye, 2006), 2/1043-1227.

⁴ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/45.

⁵ Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Tarîfât* (Kahire: Daru'l-Fadile, ts.), 48.

⁶ Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf Mevâkıf Şerhi* (Çeviri-Metin), çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), tercüme edenin girişi, 1/14.

⁷ Başoğlu, *Fahrredîn er-Râzî Mektebi*, 21.

⁸ A. Cüneyt Köksal, *Fıkıh Usûlünün Mahiyeti ve Gayesi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 13-26.

yapmışlardır. Bunun temelinde Müslümanları bağlayan ile onları bağlamayan fiilleri birbirinden ayırmak yatmaktadır.

2.1. Hz. Peygamber'in Bir İnsan Olarak Fiilleri

Âmidî, Hz. Peygamber'in bir insan olarak yaptığı fiillerin hükmünün hem kendisi hem de ümmeti hakkında mubah olduğunu ve bu konuda görüş birliği bulunduğunu belirtir. Buna örnek olarak da oturmayı, kalkmayı, yemeyi, içmeyi vb. durumları örnek olarak zikreder.⁹ Sahih hadislerde aktarıldığına göre Hz. Peygamber kabak yemeyi,¹⁰ yaş hurma ile salatalığı birlikte yemeyi,¹¹ tatlıyı ve balı severdi.¹² Şâfiî fakih Ebû Şâme (ö. 665/1267), bunların ve O'nun giyiniş tarzının, yürüme şeklinin ve şemailine dair tüm durumların bu konuya örnek teşkil ettiğini söyler. Bu gibi hususlarda ibadet kastının açık olması durumunda bu fiillerin mubah değil delilin gerektirdiği şekilde kabul edileceği kanaati usûlcüler arasında hâkimdir.¹³

2.2. Hz. Peygamber'in Bir Peygamber Olarak Fiilleri

2.2.1. Hz. Peygamber'e Özgü Olan Fiilleri

Hz. Peygamber'in bir Peygamber olarak fiillerinin hukukî statüsüne ilişkin farklı kategoriler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ilk önce onun fiillerinin kendisine özgü olup olmadığı belirlenecektir. Yaptığı fiillerin O'na özgü olduğuna dair bir delilin bulunması halinde bu fiiller O'na mahsus kabul edilecektir. Âmidî'nin de aralarında bulunduğu usûlcülerin çoğuna göre bu tür fiiller Müslümanlar için bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır.¹⁴ Âmidî, kurban kesmenin, vitir ve teheccüd namazlarının ve istişarenin yalnızca O'na vâcib olmasını, visal orucunun, Mekke'ye ihramsız girmenin ve dörtten fazla kadınla evlenmenin sadece ona caiz olmasını örnek olarak zikretmiştir.¹⁵

2.2.2. Hz. Peygamber'in Sözlerinin veya Kur'an'ın Açıklaması Olan Fiilleri

Hz. Peygamber'in bir sözünün ya da Kur'an'ın açıklaması olduğu bilinen fiillerinin delil olduğu noktasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Âmidî, bu kısımdaki fiillerin delil oluşunu iki tür kanıtla temellendirmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki, "Benim namaz kıldığım gibi namaz kılın."¹⁶ ve "İbadetlerinizi benden alın."¹⁷ hadisleridir. İkincisi ise hal karinesidir. Âmidî buna örnek olarak mücmel, umum ve mutlak lafızları zikretmiştir. Hz. Peygamber tarafından ihtiyaç duyulmadığı için açıklanmayan böyle bir sözün, fiiliyle açıklanması mümkün görülmüştür. Buna göre O'nun işlediği bir fiilin, bu sözlerin açıklaması olarak kabul edilmesi imkân dâhilinde ise bu şekilde kabul edilir.¹⁸

Âmidî, Hz. Peygamber'in sözün açıklaması olan fiillere, hırsızlık cezasında elin nereden kesileceğini ve teyemmümde ellerin nereye kadar meshedileceğine dair Peygamber uygulamasını örnek olarak göstermiştir. Mâide Sûresi'nin 38. âyetinde "*Hırsızlık yapan erkeğin ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin.*" denilmekte ancak bunların nereden kesileceği açıklanmamakta ve hüküm mücmel bırakılmaktadır. Mâide Sûresi'nin 6. âyetinde ise yüzün ve ellerin teyemmüm edilmesi gerektiği belirtilmiş, ancak bunların nereye kadar teyemmüm edileceği açıklanmamıştır. Âmidî'ye göre Hz. Peygamber'in hırsızın elini bilekten kesmesi ve kollarını dirseklere kadar meshetmesi yukarıdaki belirsizliği (icmâl) ortadan kaldırmıştır. Bu tür fiillerin hukukî değerinin, beyan ettikleri sözün değerine göre kabul edileceğini söyleyen Âmidî, açıklanan hüküm

⁹ Seyfuddîn el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdullah b. Ali eş-Şehrânî vd. (Riyâd: Daru'l-Fadîle, 2016), 1/391-392.

¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrût: Daru ibn Kesir, 2002), "Et'ime", 4.

¹¹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Râid b. Sabrî (Riyâd: Dâru'l-Hadâre, 2015), "Et'ime", 44.

¹² Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *Sahîhu Müslim*, thk. Ebû Kuteybe Nezer Muhammad el-Ferâyâbî (Riyâd: Daru't-Taybe, 2006), "Talak", 21.

¹³ Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fî mâ yeteallaku bi ef'âli'r-Resûl*, thk. Mahmûd Sâlih Câbir (Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 2008), 177-181.

¹⁴ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 2/219; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/392; Abdülkerim en-Nemle, *el-Muhezzeb fî ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 2/832.

¹⁵ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/392-394.

¹⁶ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Ahbâru'l-ahâd", 1.

¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 5/204.

¹⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/394.

vâcib, mendûb ve mubah kısımlarından hangisine dâhil ise onu açıklayan fiilin de aynı kısma dâhil olacağını belirtir.¹⁹

2.2.3. Hz. Peygamber'in Sözlerinin veya Kur'an'ın Açıklaması Olup Olmadığı Belli Olmayan Fiilleri

Usûlcüler Hz. Peygamber'in sözlerinin ya da Kur'an'daki bir hükmün açıklaması olup olmadığı belli olmayan fiillerini, ibadet niyetiyle yapıp yapılmadığını dikkate alarak iki farklı başlık altında incelemişlerdir.

2.2.3.1. Hz. Peygamber'in İbadet Kastıyla Yaptığı Fiilleri

Hz. Peygamber'in sözlerinin açıklaması olup olmadığı belli olmamakla birlikte ibadet niyetiyle yapıldığı açık olan fiillerinin hukukî statüsü konusunda usûlcüler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Süreyc (ö. 306/918), Ebû Sâid el-İstahrî (ö. 328/940), İbn Hayrân (ö. 320/932) ve İbn Ebî Hureyre (ö. 345/956) gibi Şâfiî fakihlerin yanı sıra Hanbelîler ve bir grup Mu'tezilî, bu tür fiillerin hem Hz. Peygamber hem de Müslümanlar için yükümlülük (vucûb) ifade ettiğini savunmuştur. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî bu kısma giren fiillerin nedb bildirdiğini öne sürmüştür. Bu görüş aynı zamanda İmâm Şâfiî'ye de nispet edilmiştir. Mâlikîler bu fiillerin mubahlığa delalet ettiğini savunurken bir grup Mu'tezilî usûlcü, Sayrafi (ö. 330/942), Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), Gazâlî ve Fahreddîn er-Râzî gibi bazı Şâfiî usûlcüler tevakkufu (Hz. Peygamber'in fiillerinin delalet ettiği hüküm tespit edilinceye kadar bunları herhangi bir hükme hamletmemek) savunmuştur.²⁰

Âmidî, bu tür fiillerle ilgili tartışmalara dikkat çektikten sonra kendi görüşünü açıklamıştır. Ona göre bu kısımdaki fiiller vâcib ile mendûb arasında ortak bir anlama işaret etmenin ötesinde bir hükme delalet etmemektedir. Ortak anlamı, bir şeyi yapmanın (fiil) yapmamaya (terk) tercih edilmesi şeklinde açıklayan Âmidî, yükümlülüğün kalkması bakımından yapma ve yapmamanın eşit seviyede olması anlamına gelen ibâhanın bu kısımda yer almadığını belirtir. Başka bir deyişle Âmidî, Hz. Peygamber'in ibadet niyetiyle yaptığı bir fiilin helal ya da mendûbluğa değil, sadece fiile delalet ettiğini savunur. Ona göre ibadet niyeti, fiilin vâcib veya mendûb olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple bundaki ortak anlam, fiilin terke tercih edilmesi olarak belirlenmelidir. Fiilin bu anlama delaleti kesindir. Vâcib ile mendûbun mahiyeti birbirinden farklılık arz etmektedir. Zira vâcibin yapılmaması cezayı gerektirirken, mendûbun yapılmaması cezayı gerektirmemektedir. Bu nedenle fiillere her ikisini de içeren bir anlam yüklemek sorunlu görünmektedir. Bu gerçeği göz önünde bulunduran Âmidî, fiilin bu anlamlara delaletinin kesin olmadığını, dolayısıyla bu anlamlardan birinin diğerine tercih edilmesinin daha evlâ olmadığını söyleyerek görüşünü temellendirmeye çalışmıştır.²¹

Âmidî'nin fıkıh usûlü anlayışının bir ekol haline gelmesinde önemli katkısı olan İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1249), Hz. Peygamber'in ibadet niyetiyle yaptığı fiillerin nedbe, ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı belli olmayan fiillerinin ise ibâhaya delalet ettiğini savunmaktadır.²²

¹⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/394-395.

²⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer İbnu'l-Kassâr, *Mukaddime fi usûli'l-fikh*, thk. Mustafa Mahdûm (Riyâd: Dâru'l-Muallime, 1999), 203-209; Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ali el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Halîl el-Meys (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1983), 1/344-362; Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ el-Bağdâdî Kâdî Ebû Ye'lâ, *el-Udde fi usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali Seyru'l-Mubârekî (Riyâd, 1993), 3/734-753; Ebu'l-Muzaffer Mânsûr b. Muhammed b. Abdilcebbar es-Semânî, *Kavâtiu'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Ali b. Abbas b. Osman el-Hekemî (Mektebetu't-Tevbe, 1998), 2/176-179; Ebû İshak İbrahim eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, thk. Abdulmecid et-Türki (Beyrût: Dâru'l-Garâibu'l-İslâmî, 1988), 2/545-554; Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 2/119-226; Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Câbir Feyyâz Alvânî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3/229-252; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/395-396; Selahattin Yıldırım, "Ebû'l-Muzaffer es-Semânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (2022), 74. İbnu'l-Kassâr, İmâm Mâlik'in vücûbu savunduğunu belirtmektedir. Bkz: İbnu'l-Kassâr, *el-Mukaddime*, 204.

²¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/397/398.

²² Cemâleddîn Ebû Ömer Osman İbnu'l-Hâcib, *Muhtasaru'l-Münthe's-sûli ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûli ve'l-cedel*, thk. Nezîr Hamâd (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2006), 1/405.

2.2.3.2. Hz. Peygamberin İbadet Kastıyla Yapıp Yapmadığı Belli Olmayan Fiilleri

Hz. Peygamber'in sözlerinin beyanı olmamakla birlikte, ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı açık olmayan fiillerinin hükmü konusunda usûlcüler tartışmışlardır. Âmidî, buradaki tartışmanın bir önceki kategoride yer alan fiiller hakkındaki tartışmayla aynı olduğunu ancak mahiyetleri bakımından ikisi arasında bazı farklılıkların bulunduğunu belirtir. Ona göre ibadet niyetiyle yapılan fiillere kıyasla bu kategorideki fiiller vâcib ve mendûbtan daha uzak, tevakkuf ve ibâhaya daha yakındır. Bu durumun peygamberlerin hata yapıp yapamayacağı tartışmasıyla ilgili olduğunu da söyleyen Âmidî, peygamberlerin hata yapabileceğini savunanların, bu kategorideki fiillerin yasağa delaletini savunduklarını belirtir.²³

Âmidî, bu tür fiillerin vâcib, mendûb ve mubah arasında ortak olan manaya delalet ettiğini ve bu mananın da fiilin haram olmadığını göstermek olduğunu belirtir. Ona göre Hz. Peygamber'in küçük günah işlemesi caiz olmakla birlikte böyle bir fiilin ondan sadır olması düşünülemez. Onun fiillerinde hâkim olan şey, günah ve yasağın olmamasıdır. Dolayısıyla böyle bir kimsenin fiillerinin vâcib, mendûb ve mubah hükümlerinden birine dâhil olduğu kabul edilmektedir. Bütün bu hükümleri içeren şey terkten değil, fiilden günahın kaldırılmasıdır. Âmidî'ye göre fiil bu anlamın kesin bir delilidir. Burada bu üç hükmün mahiyetinin birbirinden farklı olduğu şeklinde bir eleştiri gündeme gelmektedir. Zira vâcib ve mendûbta fiil terke tercih edilirken mubahta her iki taraf da eşit seviyede bulunmaktadır. Âmidî, fiillerin bu delâletinin kesin olmadığını, kesin olanın fiilin ilgili fiili işlemenin günah olmadığına delâlet etmesi olduğunu savunmuştur.²⁴

Usûlcüler tarafından Peygamber'in ibadet niyetiyle yaptığı fiillerle ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı belli olmayan fiillerin delaleti aynı kabul edildiğinden bu fiiller aynı delillerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Âmidî de bu iki tür fiilin delillerini birlikte ele almıştır. Dolayısıyla aşağıda ele alınacak olan deliller her iki grup fiilin de delilleridir.

2.2.3.2.1. Vücûbu Savunanların Delilleri ve Âmidî'nin Yaklaşımı

Hz. Peygamber'in hem ibadet niyetiyle yaptığı fiillerin hem de ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı belli olmayan fiillerin vücûba delâlet ettiğini savunan usûlcüler, bu görüşlerini birtakım argümanlarla temellendirmeye çalışmışlardır. Âmidî, bu görüşü savunan usûlcülerin, düşüncelerini nass, icmâ ve aklî olmak üzere üç tür delille savunduklarını söyler.

Bu görüş sahipleri, Kur'an'da Hz. Peygamber'e tabi olmayı emreden (فَاتَّبِعُوهُ) âyetlerin,²⁵ onun fiillerinin vâcib olduğuna delalet ettiğini savunurlar.²⁶ Onlara göre "tabi olmak" onun sözlerini yerine getirmeyi ifade ettiği gibi fiillerinin benzerini yapmayı da ifade etmektedir.²⁷ Âmidî, buradaki emrin vücûb ifade etmediğini, böyle kabul edilse bile onun fiillerini bağlayacağını göstermediğini savunur. Bu tür ifadelerin Hz. Peygamber'in şahsına tabi olmayı emrettiğini, âyetin maksadının da bu olmadığını ifade eden Âmidî, bu durumda bir kelimenin takdir edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bu kelime "sözlerine" olabileceği gibi "fiillerine" de olabilmektedir. Bu ikisinden "sözlerine" kelimesinin takdir edilmesinin daha uygun olduğunu belirten Âmidî, bu konuda icmâ olduğunu ancak fiiller konusunda görüş ayrılığı bulunduğunu söyleyerek iddiasını savunmaya çalışmıştır. Ona göre bir fiile tabi olmanın vâcib olabilmesi için o fiilin vâcib olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fiilin vâcib olmadığı kabul edilecektir.

²³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/397.

²⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/398.

²⁵ Örnek için bkz: el-Â'raf 7/158.

²⁶ Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmî'l-usûl*, thk. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî (Beirut: er-Risâletü'l-Alemiyye, 2012), 1/212-213; Ebu'l-Vefâ Ali b. Akil b. Muhammed İbn Akil, *el-Vâzih fi usûli'l-fikh*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 2/23.

²⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/399; Muhammed Süleyman el-Eşkâr, *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâmî'ş-şeriyeye* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 1/193

Vâcib olmayan bir fiile tabi olmak vâcib değildir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiilinin vâcib olduğu kesin olmadığına göre ona tabi olmak da vâcib olamaz.²⁸

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûb bildirdiğini düşünen usûlcüler, görüşlerine delil olarak Nûr Sûresi'nin 63. âyetini de ileri sürmüşlerdir. Bu âyette Hz. Peygamber'in emrine uymayanların başına felaket geleceğinden bahsedilmektedir. Onlara göre buradaki emir, fiil anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerine muhalefet etmek bir felaket sebebi olarak zikredildiği için onun fiillerinin vâcib olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁹ Âmidî, bu âyetteki emir kelimesinin hem fiili hem de lafzı içeren mutlak bir ifade olduğunu söyleyerek bunun fiillerinin vücûbuna delil olarak ileri sürülmesine karşı çıkmıştır. Ona göre buradaki emrin söz manasına geldiği konusunda görüş birliği varken fiil anlamına geldiği hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Âmidî, bu görüşünü âyetin başını delil göstererek ispatlamaya çalışmıştır. Bu sebeple âyet Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûbuna delil gösterilemez.³⁰

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delalet ettiğini savunan usûlcülerin görüşlerini temellendirmek için zikrettikleri delillerden biri de Haşr Sûresi'nin 7. âyetidir. Bu âyette Hz. Peygamber'in bildirdiği şeylerin alınmasından bahsedilmektedir. Vücûbu savunan usûlcülere göre onun fiilleri, alınması gerekenler arasındadır. Dolayısıyla onun fiillerini de almak vâcibtir.³¹ Âmidî, buradaki emrin vücûba delalet etmesi için Hz. Peygamber'in bildirdiği şeylerin de vâcib olması gerektiğini söyleyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre bu âyet içerisindeki bir cümle, alınması gereken şeylerin Peygamber'in haber verdiği şeyler olduğuna işaret etmektedir. Zira Hz. Peygamber'in bildirdiği şeylerin alınması emredildikten sonra yasaklıklarından kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır. Âmidî'ye göre emrin ardından nehyin gelmesi, emrin fiil anlamında değil, söz anlamında olduğunu gösterir. Çünkü nehiy ancak sözle yapılabilir. Bu sebeple nehyin karşıtı olan emrin de sözle yapılabileceğini kabul etmek gerekmektedir.³²

Hz. Peygamber'in Allah'a ve ahiret gününe inananlar için bir örnek olduğunu ifade eden Ahzâb Sûresi'nin 21. âyeti, onun fiillerinin vücûb bildirdiğini söyleyen usûlcülerin delilleri arasındadır. Onlara göre bu âyet, Hz. Peygamber'i örnek almayanların Allah'a ve ahiret gününe inanmadıklarını ifade etmektedir. Onu örnek almak (teessi) ancak onun fiillerine benzer fiiller işlemekle gerçekleşebilmektedir. Bu da onun fiillerinin vâcib olduğunu göstermektedir.³³ Âmidî, örnek almak (teessi) manasından hareketle bu âyetin bu görüşe delil olamayacağını savunmaya çalışmıştır. Ona göre örnek almak iki farklı şekilde anlaşılabilir: Bunlardan ilki, Peygamber'in kendisi için seçtiğini seçmek ve onun yaptığına itiraz etmemektir. Âmidî, bu manaya göre onun kendisi için seçtiği fiilin vâcib olduğu sonucu çıkmadığına göre bizim için de vâcib olduğu sonucu çıkmadığını belirtir. İkincisi Peygamber'in, fiili yaptığı hüküm üzerine yapmaktır. Âmidî'ye göre onun fiilinin hangi hüküm üzerine işlendiği bilinmediği için fiili vâcib olmamaktadır.³⁴

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delalet ettiğini savunanların delillerinden biri de "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."³⁵ âyetidir. Onlara göre bu âyet, Peygamber'e uymanın Allah'ı sevmek için zorunlu olduğunu göstermektedir. Zira Hz. Peygamber'e uymanın yokluğu, Allah'ı sevmenin yokluğunu gerektirir. Başka bir ifadeyle لازمın yokluğu melzûmun yokluğunu gerekli kılmaktadır. Bu da mümkün olmadığına göre Hz. Peygamber'in fiillerine tabi olmanın

²⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/406-407.

²⁹ Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 1/213; -Râzî, *el-Mahsûl* 3/231; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/399.

³⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/407-408.

³¹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/232; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/399.

³² Âmidî, *el-İhkâm*, 1/409.

³³ Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 1/213-214; İbn Akîl, *el-Vâzih*, 2/23; Râzî, *el-Mahsûl*, 3/231; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/399-400; Sâfiyuddîn Muhammed b. Abdurrâhîm el-Hindî, *Nihâyetü'l-vusûl fi dirâyeti'l-usûl*, thk. Sâlih b. Süleyman el-Yusuf, Sa'd b. Salim es-Sevîh (Mekke: el-Mektetu't-Ticâriyye, ts.), 5/2132; Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevebi'l-munîr*, thk. Muhammed ez-Zuhaylî, Nezîh Hammâd (Riyâd: Mektebu'l-Abikân, 1993), 2/190.

³⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/409.

³⁵ Âl-i İmrân 3/31.

vâcib olarak kabul edilmesi gerekmektedir.³⁶ Âmidî bir önceki delile verdiği cevabın bu delil için de geçerli olduğunu belirtir.³⁷

Vücûb taraftarlarının delilleri arasında Kur'an'da Peygamber'e itaati emreden âyetler de vardır. Onlara göre, başkası yaptığı için O'nun fiilinin benzerini yapan kişi itaat etmiş sayılır. Bu da Peygamber'in yaptığı fiillerin zorunluluk bildirdiğini ortaya koymaktadır.³⁸ Âmidî, itaatın O'nun emirlerini yerine getirmek ve yaptığı fiilin hükmünü bilip ona göre fiili yapmak olduğunu söyleyerek bu delile karşı çıkmıştır. Ona göre Peygamber'e tabi olmanın zorunlu olabilmesi için O'nun yaptığı fiilin zorunlu olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu da bilinmediğine göre O'nun fiili zorunluluk bildirmemektedir.³⁹

Fiillerin vücûbiyetini savunanların gerekçeleri arasında Ahzâb Sûresi'nin 37. âyeti de yer almaktadır. Cenâb-ı Hakk bu âyette şöyle buyurmaktadır: *"Zeyd onu (Zeyneb'i) boşayıp ilişkisini kesince, onu sana nikâhladık. Bunu, evlâtlıklar eşlerini boşayıp onlarla ilişkilerini kestikten sonra, müminlerin o kadınlarla evlenmelerinde bir zorluk olmadığını göstermek için yaptık."* Onlara göre bu âyet, Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcı olduğuna dolayısıyla onlara uymanın vâcibliğine delalet etmektedir. Aksi takdirde O'nun Zeynep ile evliliğinin, mü'minlerin evlatlıklarının eşleriyle evlenmelerindeki zorluğu ortadan kaldırması diye bir şey söz konusu olmazdı. Başka bir ifadeyle bu evlilik, Müslümanların bu hükümde Hz. Peygamberle eşit olduklarını göstermek için yapılmıştır.⁴⁰ Âmidî, bu âyetin Müslümanların vücûb, nedb ve ibâha konusunda Hz. Peygamber'e eşit olduklarına delâlet ettiğini söyleyerek onları eleştirmiştir. Ona göre bu, O'nun bütün fiillerinin vücûb ifade ettiği anlamına gelmemektedir.⁴¹

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûb ifade ettiğini savunan usûlcüler, iddialarını âyetlerin yanı sıra hadislerle de ispatlamaya çalışmışlardır. Delil olarak kullandıkları hadislerden ilki, sahâbilerin Peygamber'in namaz kıldırırken ayakkabılarını çıkardığını görünce onların da ayakkabılarını çıkardıklarına dair hadistir. Bu görüş sahipleri Hz. Peygamber'in bu tavırlarından dolayı sahâbeyi kınamamasından ve namazdan sonra ayakkabılarını niçin çıkardığını onlara açıklamasından hareketle onun bu davranışının vücûba delâlet ettiği sonucuna varmışlardır.⁴² Âmidî, bu hadisin onların iddialarına delil olamayacağını iki farklı şekilde izah etmeye çalışmıştır. Birincisi, bu hadis onların Hz. Peygamber'in fiilini vâcib olarak gördüklerine değil, ona uyma konusundaki hassasiyetlerine delalet etmektedir. Hz. Peygamber'in onların ayakkabılarını çıkarmalarına "Niçin ayakkabılarınızı çıkardınız?" şeklinde itiraz etmesi, bunun vücûba delalet etmediğini ortaya koymaktadır. Âmidî'ye göre onun fiili mutlak anlamda vücûbu gösterseydi o buna karşı çıkmazdı. İkinci olarak, sahâbenin ayakkabılarını çıkarmanın vâcib olduğunu anlamalarını sağlayan şey, onun fiili değil ibadette kendisine uymalarına dair emridir. Başka bir deyişle, onun eylemini vâcib kılan, eylemin kendisi değil harici bir delildir.⁴³

Hz. Peygamber ifrâd haccına niyet etmiş, sahâbeye de temettü haccı yapmalarını söylemiştir. Sahâbiler kendilerinin de hacca niyet ettiklerini ve bunu nasıl temettü haccına dönüştüreceklerini söyleyince Hz. Peygamber, "Size ne emrettiysem onu yapın, eğer yanımda kurbanlık getirmemiş olsaydım ben de sizin gibi yapardım." buyurmuştur.⁴⁴ Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delalet ettiği savunan usûlcüler, sahâbenin Hz. Peygamber ile aynı hükme tabi olduğunu anladığını ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber'in kendisinin bir hükme, onların başka bir hükme tabi olduğunu söyleyemip uyguladığı hükmün illetini belirtmesi, sahâbenin aldığı doğru olduğunu gösterir ve bu da onun fiillerinin vücûbuna

³⁶ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/232; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/400.

³⁷ Bkz: Âmidî, *el-İhkâm*, 1/410.

³⁸ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/232; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/400.

³⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/410.

⁴⁰ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/232; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/400; Sâfiyuddîn el-Hindî, *Nihâyetu'l-vusûl*, 5/2134; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevebi'l-munîr*, 2/190.

⁴¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/410.

⁴² İbn Akîl, *el-Vâzih fî usûli'l-fikh*, 2/23; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/400-401; Sâfiyuddîn el-Hindî, *Nihâyetu'l-vusûl*, 5/2135; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevebi'l-munîr*, 2/191.

⁴³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/410-411.

⁴⁴ Buhârî, "Hacc", 34.

delalet eder.⁴⁵ Âmidî, sahâbenin Hz. Peygamber'in fiillerine tabi olmanın vücûbunu fiilin kendisinden değil, "Haccın yapılış şeklini benden alınız."⁴⁶ hadisinden anladığını söyleyerek bu delile karşı çıkmıştır.⁴⁷

Visal orucu ile ilgili hadis de vücûb taraftarlarının delilleri arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber kendisi yapmasına rağmen sahâbenin visal yapmasını yasaklamıştır. Bunun sebebinin sorulması üzerine "Ben sizin gibi değilim. Bana yedirilir ve içirilir."⁴⁸ buyurarak nedenini açıklamıştır. Bu görüş sahiplerine göre sahâbenin Peygamber ile aynı hükme tabi olduğunu anlaması ve O'nun da bu hükmün kendisine has olduğunu beyan etmesi, onun fiillerinin vücûba delalet ettiği sonucuna götürür.⁴⁹ Ümmü Seleme (ö. 62/681), Hz. Peygamber'e, oruçluyken eşini öpmenin orucu bozup bozmayacağını sorduğunda, "Neden onlara oruçluyken böyle yaptığını (eşini öptüğünü) söylemedin?" cevabını vermiştir.⁵⁰ Vücûb taraftarlarına göre, Hz. Peygamber'in fiillerine tabi olmak vâcib olmasaydı, onun böyle söylemesinin bir anlamı olmazdı.⁵¹ Âmidî de bu iki argümana aynı cevabı vermiştir. Ona göre visal orucu tutmak ve eşini öpmek vâcib değilken bu konuda Hz. Peygamber'e uymak nasıl vâcib kabul edilebilir? Kendisi vâcib olmayan bir şeye uymanın vâcib olduğunu savunmak mümkün değildir. Âmidî, bu örneğin sahâbenin visal orucunun caizliği konusunda Hz. Peygamber'e uyulabileceğini düşünmelerinden başka bir anlama gelmeyeceğini söyler ve bu görüşün kendileri tarafından da desteklendiğini belirtir.⁵²

Vücûbu savunan usûlcüler, Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme'nin guslederken saçlarını açıp açmayacağına dair sorusuna verdiği "Başına üç defa su dökmen yeterlidir. Sonra bütün vücudunu yıkarsın."⁵³ sözünü delil olarak göstermişlerdir. Onlara göre, Hz. Peygamber'in fiillerine uymak vâcib olmasaydı bu hadis Ümmü Seleme'nin sorusuna cevap olmazdı.⁵⁴ Âmidî bu delile, burada ne Hz. Peygamber'in kendisi ne de ümmeti için saç ıslatmanın vücûbuna delalet eden bir ifadenin bulunmadığını söyleyerek cevap vermiştir. Ona göre Hz. Peygamber bununla vücûbu değil, kemâli kastetmiştir. Vücûba delalet eden "Saçı yıkayın ve bedeni temizleyin"⁵⁵ hadisidir.⁵⁶

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delalet ettiğini savunan usûlcülerin ileri sürdükleri delillerden biri de sahâbenin Hudeybiye'deki davranışlarıdır. Müşrikler umre yapmak için giden sahâbeyi Mekke'ye sokmayınca Hz. Peygamber onlara kurbanlarını kesmelerini, tıraş olmalarını ve ihramdan çıkmalarını emretmiştir. Sahâbenin bu emre uymaması sonucu Ümmü Seleme'nin önerisiyle Hz. Peygamber kurbanını kesmiş, tıraş olmuş ve ihramdan çıkmıştır. Bunu gören sahâbe de aynı şeyi yapmıştır. Vücûb taraftarlarına göre, Hz. Peygamber'in fiillerine uymak vâcib olmasaydı, sahâbe böyle bir davranışta bulunmazdı.⁵⁷ Âmidî bu argümana iki şekilde cevap verilebileceğini belirtir. Birincisi, bu fiil, Hz. Peygamber'in sözlerinin beyanı olup olmadığı belli olmayan ihtilafli fiillerinden değil, sözlerinin beyanı olan fiillerindedir. Zira bu fiili "Haccın eda şeklini benden alın."⁵⁸ sözünün beyanıdır. Bu tür fiillere uymanın vâcib olduğu konusunda usûlcüler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.⁵⁹ İkinci olarak sahâbe, Hz. Peygamber'in emrinden, ihramdan çıkmanın vâcib olduğunu anlamakla birlikte Allah'ın kendilerine vaat ettiği fethin

⁴⁵ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/401.

⁴⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 5/204.

⁴⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/311.

⁴⁸ Buhârî, "Savm", 48.

⁴⁹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/234; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/401; Sâfiyuddîn el-Hindî, *Nihâyetü'l-vusûl*, 5/2135.

⁵⁰ İmâm Mâlik b. Enes, *Muwatta'u'l-İmâm Mâlik*, thk. Beşşâr İvaz Ma'rûf, Mahmud Halil (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 1/304.

⁵¹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/236-237; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/401-402; Sâfiyuddîn el-Hindî, *Nihâyetü'l-vusûl*, 5/2137-2138.

⁵² Âmidî, *el-İhkâm*, 1/411-412.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.), "Tahâret", 108.

⁵⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/402.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 78.

⁵⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/412.

⁵⁷ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/234-235; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/402; Sâfiyuddîn el-Hindî, *Nihâyetü'l-vusûl*, 5/2137; İbn Neccâr, *Şerhu'l-Keokebi'l-munîr*, 2/191.

⁵⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 5/204.

⁵⁹ Âmidî'ye göre, Hz. Peygamber'in sözlerinin beyanı olan bir fiil, maksadı ortaya koyma açısından salt bir sözden daha etkilidir. Çünkü fiil, sözle neyin kastedildiğini açıkça ortaya koyarken, söz bunu ortaya koymamaktadır. Bkz: Âmidî, *el-İhkâm*, 1/412.

gerçekleşeceğini ve ihramdan çıkma emrinin neshedileceğini umuyordu. Hz. Peygamber'in ihramdan çıkması, onların bu yöndeki beklentilerini sona erdirmiş ve ihramdan çıkmıştır.⁶⁰

Peygamber'in gerek ibadet niyetiyle yaptığı fiillerinin gerekse ibadet niyetiyle yapılıp yapılmadığı belli olmayan fiillerinin vücûba delalet ettiğini savunan usûlcüler, bu görüşlerini nassın yanı sıra icmâ ile de desteklemeye çalışmışlardır. Âmidî'ye göre onlar bu konuda iki icmâyı delil olarak göstermişlerdir. Bunlardan ilki, meni gelmeden yapılan cinsel ilişkinin guslü gerektirip gerektirmediğine dair hükmüdür. Bu konudaki ihtilaftan sonra Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in uygulamasını delil göstererek bu durumun guslü gerektireceğini söylemesi icmâa yol açmıştır. Vücubu savunanlara göre eğer Peygamber'in fiillerine uymak vâcib olmasaydı sahâbe bu fiil üzerinde ittifak etmezdi.⁶¹ Âmidî bu görüşe karşı çıkararak bu hükmün onun fiilinden değil, "Erkeğin sünnet yeri ile kadının sünnet yeri birleşirse gusül vâcib olur."⁶² hadisinden anlaşıldığını ifade etmektedir.⁶³

İkinci icmâ Hacer-i Esved'in öpülmesi meselesidir. Hz. Ömer'in Hacer-i Esved'i öptükten sonra, "Senin bir taş olduğunu ve ne fayda ne de zarar vermediğini biliyorum. Hz. Peygamber'in seni öptüğünü görmeseydim, seni öpmezdim." dediği rivâyet edilir.⁶⁴ Bunlara göre Hz. Ömer'in bu sözünü sahâbe tarafından bilinmesine rağmen kimsenin buna itiraz etmemesi, Hz. Peygamber'in yaptıklarına uymanın vâcib olduğunu göstermektedir.⁶⁵ Âmidî, Hacer-i Esved'i öpmenin hükmünün Peygamber'in fiilinden değil, kendisi gibi ibadet etmeyi emretmesinden anlaşıldığını, ayrıca Hacer-i Esved'i öpmenin vâcib olmadığını söyleyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre Hz. Ömer'in gayesi, zorunlu olmaksızın fiilin terke tercih edileceğini belirtmektir.⁶⁶

Âmidî, vücûb taraftarlarının, iddialarını beş aklı delille temellendirdiklerini belirtir. Bunlardan ilki ihtiyat ilkesidir. Buna göre Hz. Peygamber'in vâcib olup olmama seçeneklerinden birine sahip olan fiillerinin vâcib olarak nitelendirilmesi ihtiyata daha yakındır. Zira bu şekilde vâcibin terk edilmesinin önüne geçilmiş olacaktır. Onlar bu argümanı bazı fikhî hükümlere kıyas ederek savunmaya çalışmışlardır. Buna göre, beş vakit namazdan birini kaçırmanın ancak hangisini kaçırıldığını bilmeyen bir kişi, vâcibi ihlal etme endişesiyle beş vakit namazın tamamını iade etmekle yükümlüdür.⁶⁷ Âmidî bu fikhî hükümden hareketle Hz. Peygamber'in yaptığı fiillerin vücûbiyetini savunmanın doğru olmadığını kanaatindedir. Ona göre bu örnekte vâcib olan bir ibadetin yerine getirilmeme olasılığı söz konusudur. Hz. Peygamber'in fiillerinin ise hem vâcib olma hem de vâcib olmama ihtimalini taşımaktadır. Dolayısıyla onun fiillerinin bu hükme kıyas edilmesi doğru değildir.⁶⁸

Vücûb görüşünü savunanların ikinci aklı delili, Hz. Peygamber'in yüceltilmesiyle ilgilidir. Buna göre, büyük bir zatın fiillerine uymak onu yüceltmenin en iyi yolu iken, onun fiillerine uymamak onun hürmetini çığnemenin ve büyüklüğünü zedelemenin bir yoludur. Böyle bir şey haram olduğu için onun fiillerine uymak vâcibtir.⁶⁹ Âmidî bu argümana karşı çıkararak büyük bir zatın yaptığına benzer bir şeyi yapmanın onu yücelteceği, yapmamanın ise onu değersizleştireceği fikrini kabul etmenin mümkün olmadığını, aksine bazen bir fiili yapma bakımından daha küçük bir insanı büyük bir insanla eşit kabul etmenin onu değersizleştireceğini söyler. O, buna bir kölenin efendisinin koltuğunda oturması ve merkebine binmesi örneğini vermiştir. Ona göre böyle bir durum kınanmayı hak etmektedir. Âmidî bu görüşünü, Hz.

⁶⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/412-413.

⁶¹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/233; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/402-403.

⁶² İbn Mâce, "Tahâret", 111.

⁶³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/413.

⁶⁴ Müslim, "Hac", 250.

⁶⁵ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/403.

⁶⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/413.

⁶⁷ Ebû İshak İbrahim eş-Şîrâzî, *Şerhu'l-luma'*, thk. Abdulmecid et-Türkî (Beyrût: Dârü'l-Garâibu'l-İslâmî, 1988), 2/272; Râzî, *el-Mahsûl*, 3/337; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/403-404.

⁶⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/414.

⁶⁹ Râzî, *el-Mahsûl*, 3/237-238; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/404.

Peygamber'in Müslümanların yapmakla yükümlü olduğu bazı şeyleri yapmaması örneğiyle desteklemiştir. Buna göre, Peygamber'in fiillerine tabi olmak onu yüceltmek, fiillerine tabi olmamak ise onun hürmetini ihlal etmek anlamına geliyorsa, Hz. Peygamber'in bilmediğimiz sebeplerle yapmadığı ama bizim yapmakla yükümlü olduğumuz şeylerde ona tabi olmanızın vâcib olması gerekirdi. Ancak bu konuda tam tersi yönde icmâ oluşmuştur.⁷⁰

Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûb ifade ettiği görüşünü savunanlar, onun fiillerini sözlerine kıyas ederek düşüncelerini savunmaya çalışmışlardır. Buna göre Hz. Peygamber'in fiilleri, Kur'an ve sünnetten mücmel lafızların beyanı, umum ifadelerin tahsisi ve mutlak kelimelerin takyîdi açısından sözleriyle aynı konumdadır. Bu sebeple onun fiilleri de sözleri gibi vücûba hamledilmelidir.⁷¹ Âmidî bu argümanı, sözün beyanı olan fiilin, sözün gerektirdiği hükmü gerektirmesinin zorunlu olmadığını belirterek çürütmeye çalışmıştır. Ona göre sözün, cevabı vâcib kılıp fiilin vâcib kılmaması bu anlayışın bir sonucudur.⁷²

Vücûb taraftarları, Hz. Peygamber'in yaptıklarının hak ve doğru olduğunu, hak ve doğru olanı terk etmenin ise hata ve bâtil olduğunu, dolayısıyla onun fiillerinin vücûba hamledilmesi gerektiğini söyleyerek görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.⁷³ Âmidî ise Hz. Peygamber'in fiillerinin kendisi açısından doğru ve isabetli olduğunu, ancak ümmeti açısından bunun söz konusu olabilmesi için fiillerinin ümmetin ona ortaklığını gerektiren fiillerden olması gerektiğini, zaten tartışma konusunun da bu tür fiillere dair olduğunu belirterek bu argümana karşı çıkmıştır.⁷⁴

Vücûbu savunan usûlcüler, Hz. Peygamber'in kendisi için en mükemmel ve faziletli fiilleri tercih ettiğini, vâcibin de hükümlerin en mükemmeli olduğunu, dolayısıyla ümmetin O'na ortak olduğuna inanmanın vâcib olduğunu söyleyerek iddialarını ispatlamaya çalışmışlardır.⁷⁵ Âmidî bu iddiaya karşı çıkarak, bu durumun O'nun bütün fiillerinin vâcib olduğunu göstermeyeceğini belirtmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in yaptığı fiillerin çoğunu, helal ve mendûb teşkil etmektedir. Dolayısıyla onun fiillerini nâdir olan vücûba hamletmek, galip olan helal ve mendûba hamletmekten daha evlâ değildir.⁷⁶

2.2.3.2.2. Nedbi Savunanların Delilleri ve Âmidî'nin Yaklaşımı

Hz. Peygamber'in hem ibadet niyetiyle yaptığı fiillerinin hem de ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı belli olmayan fiillerinin nedbe delâlet ettiğini savunan usûlcüler de bunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu görüşü savunanların başında İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî gelmektedir. Cüveynî bu konuda birbirinden farklı düşünen usûlcülerin görüşlerini ele almış ve kendi tercihinin nedbden yana kullanmıştır.⁷⁷ Âmidî, Hz. Peygamber'in fiillerinin nedbe delalet ettiğini düşünenlerin, görüşlerini aklî ve naklî olmak üzere iki tür delille temellendirmeye çalıştıklarını belirtir.

Naklî delilleri, vücûb taraftarlarının da iddialarına delil olarak gösterdikleri Ahzâb Sûresi'nin 21. âyetidir. Bu âyette Yüce Allah, Peygamber'in Müslümanlar için güzel bir örnek olduğunu belirtmiştir. Nedb taraftarlarına göre, Peygamber'e uymanın güzel kabul edilmesi ve bunun alt derecesinin de mendûb olması, onun fiillerinin nedbe hamledilmesini gerektirmektedir.⁷⁸ Âmidî, bu âyeti vücûba delil olarak kabul edenlere verdiği cevâbın aynısının bu konuda da geçerli olduğunu söyleyerek bu argümana cevap vermiştir.⁷⁹ Buna

⁷⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/414/415.

⁷¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/404.

⁷² Âmidî, *el-İhkâm*, 1/415.

⁷³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/404.

⁷⁴ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/415.

⁷⁵ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/404-405.

⁷⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/415.

⁷⁷ Cüveynî'nin görüşleri için bkz: İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Sâlih b. Muhammed b. Avîza (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/182-185.

⁷⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/405.

⁷⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/415-416.

göre Hz. Peygamber'in yaptığı fiili hangi hüküm üzere yaptığı bilinmediği için bunun nedbe hamledilmesi doğru değildir.

Hz. Peygamber'in fiillerinde günah ihtimali bulunsa bile bunun zahire aykırı olduğunu, zahirin onun fiillerinin güzel olduğunu, güzelin ise vâcib ve mendûbu kapsadığını söyleyen nedb taraftarları, iki sebepten dolayı onun fiillerinin nedbe hamledilmesi gerektiğini iddia ederler: Birincisi, onun fiillerinin çoğunun mendûb olması; ikincisi ise bütün vâciblerin hem mendûbu hem de ondan daha fazlasını ihtiva etmesi, mendûbun ise vâcibi içermemesi ve dolayısıyla mendûb fiillerin daha baskın olmasıdır. Onlara göre bu, Müslümanların fiili yapma bakımından Hz. Peygamber'e ortak olması gerektiği anlamına gelir.⁸⁰ Âmidî, Peygamber'in fiillerinin çoğunun mendûb değil mubah olduğunu söyleyerek bu görüşe karşı çıkmıştır. Ona göre mendûbları vâciblere dâhil etmek de doğru değildir. Zira ikisinin mahiyeti birbirinden farklıdır. Vâcibi mazeretsiz terk eden kişi günah işlemiş olurken, mendûbu özürsüz terk eden kişi günah işlemiş olmaz.⁸¹

2.2.3.2.3. İbâhâyı Savunanların Delilleri ve Âmidî'nin Yaklaşımı

İbahâyı savunan usûlcüler görüşlerini bazı argümanlarla temellendirmeye çalışmışlardır. Âmidî onların bu argümanlarından birini değerlendirmeye tabi tutmuştur. Onlara göre asıl olan, bütün fiillerin mubah olması ve değiştiğine dair bir delil bulunmadıkça o fiilin yapılmasına veya yapılmamasına bir günah yüklenmemesidir. Onlar bu görüşlerini, asıl olanın bir fiili aslından değiştirecek bir delilin bulunmaması olduğunu iddia ederek temellendirmeye çalışmışlardır.⁸² Âmidî, bunun Peygamber'in ibadet niyetiyle yapıp yapmadığı belli olmayan fiilleri için geçerli olduğunu, ibadet niyetiyle yaptığı fiillerin ise mubah olmasının mümkün olmadığını söyleyerek onların bu iddialarına cevap vermeye çalışmıştır. Âmidî'ye göre ibadet, yapılması veya yapılmaması bakımından eşit olan bir fiille yerine getirilemez. Bu sebeple onun fiillerinin gösterdiği hüküm, fiilin yapılması bakımından terke tercih edildiği yönündedir.⁸³

2.2.3.2.4. Tevakkufu Savunanların Delilleri ve Âmidî'nin Yaklaşımı

Şîrâzî, Peygamber'in fiillerinin delilsiz olarak herhangi bir hükme delalet etmeyeceği (tevakkuf) görüşünün Şâfiî fakih ve kelamcılarının çoğu tarafından savunulduğunu belirtmektedir.⁸⁴ Gazâlî ve Râzî gibi önde gelen Şâfiî fakihler de eserlerinde tevakkufu tercih etmişler ve karşıt görüşleri savunanların argümanlarına cevap vermenin yanı sıra bazı delillerle iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır.⁸⁵

Tevakkufu savunan usûlcülerin, iddialarını desteklemek için ileri sürdükleri delilleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Hz. Peygamber'in fiillerinin ona özgü olma veya olmama ihtimali bulunmaktadır. Ona özgü olmayan fiillerin ise vâcib, mendûb ve mubah olma ihtimallerinden biri söz konusudur. Fiilin bir sigasının da olmaması, gösterdiği hüküm tespit edilinceye kadar beklenmeyi gerektirmektedir.⁸⁶ Âmidî bu delili tevakkuf kelimesinin anlamı üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır. Ona göre tevakkuf kelimesinden, delil bulununcaya kadar fiilin vâcib veya mendûb olduğuna hükmedilmeyeceği anlamı kastediliyorsa bunda bir problem bulunmamaktadır. Eğer tevakkuf ile kastedilen, hangisi olduğu bilinmemekle birlikte vâcib, mendûb ve mubah hükümlerinden birinin sabit olması ise bunun kabul edilmesi mümkün değildir. Ona göre bu durum delili gerektirmektedir. Fakat asıl olan fiilden başka bir delilin bulunmasıdır.⁸⁷

⁸⁰ Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 2/221; Râzî, *el-Mahsûl*, 3/245; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/405.

⁸¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/416.

⁸² Râzî, *el-Mahsûl*, 3/246-247; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/405.

⁸³ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/416.

⁸⁴ Şîrâzî, *Şerhu'l-Luma'*, 2/546.

⁸⁵ Bkz: Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 2/219-226; Râzî, *el-Mahsûl*, 3/225-252.

⁸⁶ Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şîrâzî, *el-Lum'a fi usûli'l-fikh*, thk. Muhyiddin Dîb Mîstû, Yusuf Ali Bedîvi (Bejrût: Dâru ibn Kesîr, 1995), 144; Gazâlî, *el-Mustasfâ*, 2/219-220; Râzî, *el-Mahsûl*, 3/230; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/405-406.

⁸⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/416-417.

2.2.4. Hz. Peygamber'in Sözlerinin Beyanı Olmayan Ancak Hangi Hüküm Üzerine Yaptığı Belli Olan Fiilleri

Buraya kadar ele alınan fiillerle ilgili tartışmalar, Hz. Peygamber'in vücûb, nedb ve ibâha hükümlerinden hangisini içerdiği konusunda açıklık bulunmayan fiilleriyle ilgilidir. Ancak Âmidî'nin de işaret ettiği gibi fakih ve kelimcülerin ezici çoğunluğu hükmü açık olan fiillerin Müslümanlar için bağlayıcı olduğu kanaatindedir.⁸⁸ Bu tür fiillerin mutlak anlamda bağlayıcı olmadığını savunanların yanı sıra bunları konularına ayırarak ibadetlerle ilgili konularda bağlayıcılığını kabul edip diğer konularda kabul etmeyenlerin de bulunduğunu belirten Âmidî, tercihini cumhurdan yana kullanmış ve bu görüşünü nass ve icmâ olmak üzere iki tür delille temellendirmeye çalışmıştır.⁸⁹

Âmidî bu konuya delil olarak Ahzâb Suresi'nin 21 ve 37. âyetleri ile Âl-i İmrân Suresi'nin 31. âyetini göstermiştir. İlk âyette Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesinin, müminlerin evlatlıklarının eşleriyle evlenmelerinin önündeki zorluğu kaldırmaya yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'in örnek alınmaması durumunda bu hükmün anlamsız olacağını söyleyen Âmidî, bu delilin konuyla ilgili en güçlü dayanak olduğunu belirtir. İkinci âyet, Peygamber'in Allah'a ve ahiret gününe inananlar için bir örnek olduğunu vurgular. Âmidî'ye göre Peygamberi örnek almak ve ona tabi olmak, Hz. Peygamber'in yaptığı bir fiili, kendisi yaptığı için onun hükmüne uygun olarak yapmaktır. Üçüncü âyette ise Allah'ı sevmenin Hz. Peygamber'e uymaktan geçtiği ifade edilmektedir. Bu âyetin Allah'ı sevmek için Hz. Peygamber'e itaat etmenin gerekliliğini gösterdiğini belirten Âmidî, Hz. Peygamber'e itaat etmemenin Allah'ı sevmemeyi gerektirdiğini, bunun da icmâ ile yasaklandığını ifade eder.⁹⁰ Âmidî'nin zikrettiği bu üç âyetin, Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûba delâlet ettiğini savunan usûlcülerin delilleri arasında yer aldığı ve Âmidî'nin bu delillere nasıl cevap verdiği yukarıda zikredilmişti. Âmidî ayrıca sahâbenin Hz. Peygamber'in fiillerine başvurma konusunda icmâ ettiğini belirterek iddiasını icmâ deliliyle desteklemeye çalışmıştır. Hacerü'l-Esved'in öpülmesinin müstehablığı ve oruçlunun eşini öpmesinin caizliği gibi örnekleri delil olarak gösteren Âmidî, bu konuda sayılamayacak kadar çok icmâ örneği bulunduğunu sözlerine eklemiştir.⁹¹

Sonuç

Araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Hz. Peygamber'in fiilleri, İslâm'ın temel öğretilerini ve Müslümanların yaşam biçimini belirleyen önemli bir rehberdir. Hz. Peygamber'in fiillerinin şer'i değerini belirlemek için usûlcüler, O'nun bir insan olarak fiilleri ile bir peygamber olarak fiilleri arasında ayırım yapmışlardır. Birinci kısma girenler, Müslümanlar için bağlayıcı kabul edilmezken, ikinci kısma dâhil olanlar Hz. Peygamber'in sözünün veya Kur'an'daki bir hükmün açıklaması olup olmamasına göre farklı hükümlere tabi tutulmuştur. Hz. Peygamber'in Kur'an veya kavli sünnetin açıklaması mahiyetinde olan fiilleri, açıkladıkları hüküm ile aynı değere sahiptirler. Aksi haldeki fiillerin hükmü konusunda ise farklı anlayışlar savunulmuştur. Bu tür

⁸⁸ Fahreddin er-Râzî'ye göre Peygamber'in yaptığı bir fiilin mubahlığı üç, mendûbluğu yedi, vâcibliği ise sekiz şekilde bilinir: Mubahu bilme yolları: 1. Peygamber'in bir fiilin helal olduğunu bildirmesi. 2. Peygamber'in bir fiili helal olduğunu gösteren bir âyete uygun olarak yapması. 3. Bir fiilin helal olduğunu gösteren bir âyetin açıklaması olarak gelmesi. 4. Peygamber'in günah işlemesinden dolayı fiilin yapılmasında veya yapılmamasında bir sakınca bulunması. Temel ilkeye göre vâcib ve mendûb ortadan kalktığı için fiil mubah olarak kalır. Mendûbu bilme yolları: 1. Hz. Peygamber'in bir fiilin medûb olduğunu beyan etmesi. 2. Peygamber'in bir fiili, onun mendûb olduğunu gösteren bir âyete uygun olarak yapması. 3. Fiilin mendûb olduğunu gösteren bir âyetin açıklaması olarak gelmesi. 4. Hz. Peygamber'in o fiili ibadet niyetiyle yaptığının bilinmesi. İstishab sebebiyle vâcib olmadığına hükmetmek, fiilin mendûb olduğunu ortaya koymaktadır. 5. Peygamber, yaptığı ile mendûb olan arasında muhayyer olduğunu belirtmesi. Çünkü vâcib olan ile vâcib olmayan arasında muhayyerlik bulunmamaktadır. 6. Fiil, vâcib olan bir ibadetin kazası olarak meydana gelmesi. 7. Peygamber'in bir fiili sürekli olarak yapması ve sonra nesh olmaksızın terk etmesi. Peygamber'in bir fiili sürekli yapması onun itaat olduğuna, terk etmesi ise vâcib olmadığına delalet eder. Vâcibi bilme yolları: 1. Peygamber'in bir fiilin vâcib olduğunu bildirmesi. 2. Peygamber'in bir fiilin vâcib olduğunu gösteren bir âyete uygun olarak o fiili yapması. 3. Fiilin vâcib olduğunu gösteren bir âyetin açıklaması olarak gelmesi. Peygamber'in kendi yaptığı bir fiil ile vâcib olan bir fiil arasında muhayyer olması. Çünkü vâcib olan ve olmayan fiiller arasında bir muhayyerlik söz konusu değildir. 5. Fiilin vâcib olan bir ibadetin kazası olması. 6. Fiilin şeriatıta vâcib olduğuna delalet eden bir âyetle gelmesi. 7. Fiilin vâcib olan bir şarta karşılık gelmesi. 8. Fiilin vâcib olduğu kabul edilmezse, caiz olarak da kabul edilmemesi. Bkz: Râzî, *el-Mahsûl*, 3/253-256.

⁸⁹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/417; Seyfüddin Ali b. Ali el-Âmidî, *Muntehe's-sûl fi ilmi'l-usûl*, thk. Yahya Salih Muhammed et-Tâî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2018), 1/286.

⁹⁰ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/418; Âmidî, *Muntehe's-sûl*, 1/286-287.

⁹¹ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/419; Âmidî, *Muntehe's-sûl*, 1/287.

fiillerin vücûb, nedb ve ibâha hükümlerinden birine delâlet ettiğini savunanların yanı sıra bunların delâlet ettiği hükmün belirlenmesine kadar beklenileceğini (tevakkuf) müdafaa edenler de olmuştur. Bütün taraflar görüşlerini hem aklî hem de naklî delillerle temellendirmeye çalışmışlardır.

2. Hz. Peygamber'in fiillerine ilişkin görüşler, tahkik döneminin en önemli usûlcülerinden olan Âmidî tarafından tartışılmıştır. O, bir yandan savunduğu görüşü ispatlamaya çalışırken diğer yandan farklı görüşleri savunan usûlcülerin gerekçelerini birer birer cevaplamaya çalışmıştır.

3. Âmidî'nin verdiği cevapların çoğunun ortak noktası, hükmü bilinmediği için Hz. Peygamber'in fiillerinin vâcip, mendûb veya mubah olarak nitelendirilmesinin mümkün olamayacağıdır.

4. Âmidî, Hz. Peygamber'in ibadet niyetiyle yaptığı fiillerin vâcip ile mendûb arasında ortak olan fiilin terke tercih edilmesine, ibadet niyetiyle yapıp yapılmadığı belli olmayan fiillerin ise fiilden günahın kaldırılmasına delalet ettiğini iddia etmiş ve bu iddiasını naklî delillerden ziyade aklî delillerle temellendirmeye çalışmıştır. Âmidî'nin bu görüşü, tevakkufu savunanların görüşüne yakındır.

5. Âmidî'nin görüşlerini eleştirdiği usûlcülerin bir kısmı kendisiyle aynı fıkıh ekolüne mensuptur. Bu da onun mezhebî sâiklerle hareket etmediğini, delilin gereğine göre davrandığını, başka bir ifadeyle mezhebî taassuptan uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Özelde Âmidî, genelde ise tahkik döneminde yaşayan usûlcülerin kendilerine intikal eden ilmî mirası diyalektik bir yöntemle ele almaları ve bütün görüşleri delilleriyle birlikte incelemeleri, fıkıh usûlünün bütün konularının her yönüyle istikrar kazanmasını sağlamıştır.

Âmidî's Approach to the Prophet's Acts among the Usûlists of the Tahqîq Period

Citation: Kazım Yusufoglu, "Âmidî's Approach to the Prophet's Acts among the Usûlists of the Tahqîq Period", *Artuklu Akademi* 10/2 (Aralık 2023), 285-302.

Extended Abstract

In Islamic law, the Prophet's actions are as important as his words. It is generally accepted that the Prophet's actions as a human being, such as eating, drinking, sitting, getting up, etc., do not express a judgement beyond being *halal*. There is no difference of opinion on the point that if his actions as a messenger are the declaration of his words, they will be accepted. The acts of the Prophet, which are not clear whether they are the explanation of his words or not, are divided into two categories: those that are done with the intention of worship and those that are not clear whether they are done with the intention of worship or not. There is a difference of opinion among the jurists about the judgement expressed by them. *Wujûb*, *nedb*, *ibâha* and *tawakkuf* have been defended for this type of action. In addition to Shafi'i jurists such as Ibn Surayj (d. 306/918), Abû Sâid al-Istahrî (d. 328/940), Ibn Hayrân (d. 320/932) and Ibn Abî Hurayra (d. 345/956), Hanbalîs and a group of Mu'tazilîs argued that such acts imply obligation (*wujûb*) for both the Prophet and Muslims. Imâm al-Haramayn al-Juwaynî (d. 478/1085) argued that the acts falling under this category are *mendûb*. This view was also attributed to Imâm Shâfi'î. While the Mâlikîs argued that these actions signified freedom, a group of Mu'tazilite jurists and some Shâfi'î jurists such as Sayrafî (d. 330/942), Abû Ishaq al-Shirâzî (d. 476/1083), al-Ghazâlî (d. 505/1111), and Fakhr al-Dîn al-Râzî (d. 606/1210) argued for *tawakkuf*. All parties tried to defend their views by using both rational and narrative evidences. The jurists of the third century, which was the beginning of the method of *fiqh*, the fourth century, which was the period of development, and the fifth century, which was the period of maturity, evaluated the scholarly heritage that had been handed down to them regarding the ruling of the Prophet's actions, and sometimes preferred between the views and sometimes defended new views. By the seventh century, a great scholarly accumulation had emerged. Âmidî, one of the most important jurists of this period, which is called the age of *Tahqîq*, in which the previous scholarly accumulation was reproduced with a detailed and supra-sectarian research and analysis, analysed the views that had been handed down to him, examined the evidence of these views, put forward new views and defended them with rational evidence. He also tried to respond to the arguments of those who defended the opposing views.

299

Although al-Âmidî agrees with the jurists regarding the acts of the Prophet as a human being and the acts that are the declaration of his words, he differs from them regarding the acts that are not the declaration of his words but are done with the intention of worship and it is not clear whether they are done with the intention of worship or not. According to him, the acts of the Prophet with the intention of worship do not signify a ruling beyond pointing to a common meaning between *wajib* and *mendûb*. Explaining the common meaning as the preference of doing something over abandonment, al-Âmidî did not include *ibaha*, which means the equal level of doing and abandonment in terms of the removal of the obligation, in this section. Âmidî defended the view that the Prophet's actions, which are not clear whether he did them with the intention of worship or not, signify the meaning common between *wajib*, *mendûb* and *mubah*, and this meaning is to show that the action is not *haram*. Âmidî argues that what is dominant in the acts of the Prophet is the absence of sin and prohibition, and that the acts of such a person should be included in one of the provisions of *wajib*, *mendûb* and *mubah*, and that what includes all these provisions is the removal of sin from the act.

Although al-Âmidî analysed and evaluated the arguments of the *wujûb*, *nedb*, *mubah* and *tawakkuf* supporters, he mostly evaluated the arguments of the *wujûb* supporters. In this context, he analysed twenty

evidences (seven verses, six hadiths, two ijmā and five rational evidences) mentioned by the supporters of wujūb in order to prove their claims, while he analysed two evidences (one narrative and one rational) of the supporters of nedb, and one each of the supporters of ibāha and tawakkuf.

Kaynakça

- Âmidî, Seyfeddîn Ali b. Ali. *Muntehe's-sûl fi ilmi'l-usûl*. thk. Yahya Salih Muhammed et-Tâî. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2018.
- Âmidî, Seyfeddîn Ali b. Ali. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. thk. Abdullah b. Ali eş-Şehrânî vd. 5 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Fadîle, 2016.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef. *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*. thk. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî. 2 Cilt. Beyrût: er-Risâletü'l-Alemiyye, 2012.
- Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali. *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*. thk. Halîl el-Meys. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- Başoğlu, Tuncay. *Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2014.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdulkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrût: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu't-Tarîfât*. Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf Mevâkıf Şerhi (Çeviri-Metin)*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn. *el-Burhân fi usûli'l-fikh*. thk. Sâlih b. Muhammed b. Avîza. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Düveyhî, Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed. *İlmu usûli'l-fikh mine't-tedvîn ilâ nihâyeti'l-karnî'r-râbi'l-hicrî*. 2 Cilt. Riyâd: Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. thk. Râid b. Sabrî. Riyâd: Dâru'l-Hadâre, 2015.
- Ebû Şâme, el-Makdisî. *el-Muhakkak min ilmi'l-usûl fî mâ yete allaku bi ef'âli'r-Resûl*. thk. Mahmûd Sâlih Câbir. Medine: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, 2008.
- Eşkâr, Muhammed Süleyman. *Ef'âlu'r-Rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâmi's-şerîyye*. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhâmmad b. Muhammed. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Süleyman el-Aşkar. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1997.
- İbn Akîl, Ebu'l-Vefâ Ali b. Akîl b. Muhammed. *el-Vâzih fi usûli'l-fikh*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- İbn Neccâr, Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz. *Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*. thk. Muhammed ez-Zuhaylî, Nezîh Hammâd. 4 Cilt. Riyâd: Mektebu'l-Abikân, 1993.
- İbnu'l-Hâcib, Cemâleddîn Ebî Ömer Osman. *Muhtasaru'l-Muntehe's-sûli ve'l-emel fi ilmeyi'l-usûli ve'l-cedel*. thk. Nezîr Hamâd. Beyrût: Dâru ibn Hazm, 2006.
- İbnu'l-Kassâr, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer. *Mukaddime fi usûli'l-fikh*. thk. Mustafa Mahdûm. Riyâd: Dâru'l-Muallime, 1999.
- İmâm Mâlik b. Enes. *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik*. thk. Beşşâr İvaz Ma'rûf, Mahmud Halîl. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1990.
- Kâdî Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ el-Bağdâdî. *el-Udde fi Usûli'l-Fikh*. thk. Ahmed b. Ali Seyru'l-Mubârekî. 5 Cilt. Riyâd, 1993.
- Köksal, A. Cüneyt. *Fıkıh Usûlünün Mahiyeti ve Gayesi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.
- Müslim b. Haccac, Ebu'l-Hüseyn. *Sahihu Müslim*. thk. Ebû Kuteybe Nezer Muhammad el-Ferâyâbî. Riyad: Dâru't-Taybe, 2006.
- Nemle, Abdülkerim. *el-Muhezzeb fi ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*. thk. Taha Câbir Feyyâz Alvânî. 6 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Sâfiyuddîn el-Hindî, Muhammed b. Abdurrâhîm. *Nihâyeti'l-vusûl fi dirâyeti'l-usûl*. thk. Sâlih b. Süleyman el-Yusuf, Sa'd b. Salim es-Sevîh. 9 Cilt. Mekke: el-Mektetu't-Ticâriyye, ts.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mânsûr b. Muhammed b. Abdilcebbar es-. *Kavâtiu'l-edille fi usûli'l-fikh*. thk. Ali b. Abbas b. Osman el-Hekemî. 5 Cilt. Mektebetü't-Tevbe, 1998.
- Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali. *el-Lum'a fi usûli'l-fikh*. thk. Muhyiddin Dîb Mistu, Yusuf Ali Bedivi. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1995.

Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali. *Şerhu'l-Luma'*. thk. Abdulmecid et-Türkî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garaibu'l-İslâmî, 1988.

Yıldırım, Selahattin. "Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 20/1 (2022), 65-82.